

useimmiten myös kirjallisia lähteitä. Niiden ajoitettavuus on suhteellisen helppoa, koska ne ovat usein osa päivättyä asiakirjaa. Koska sinetit ilmentävät haltijansa käsityksiä itsestään ja sosiaalisesta asemastaan, ne ovat käyttökelpoista tutkimusaineistoa myös taide-, oikeus-, mentaliteetti-, kulttuuri- tai poliittisen historian aloilla. Sinetit valottavat myös aikansa uskonnollisuutta.

Taidehistoriaa oppiaineena sekä taidehistoriallista tutkimusperinnettä Suomessa koskeva luku on löysähkösti kirjoitettu. Jäin kaipaamaan mm. aihepiiriä valottavia selkeämpiä ja yksityiskohtaisempia esimerkkejä. Tällaisia olisi löytynyt esimerkiksi keskiajan Suomen kirkkorakennustaiteesta, joka jää teoksessa taka-alalle. Tapausanalyysinä on Kalannin Maria-Barbara-alttarikaappi, jonka analyysi on erittäin yksityiskohtainen.

Yksityiskohtaisemmat esimerkit olisivat havainnollistaneet myös keskiajan arkeologiaa käsittelevää lukua. Jos numismatiikkaa, heraldiikka ja sinettejä käsittelevät luvut olisi sijoitettu vasta arkeologian jälkeen, havainnollistavia tutkimusesimerkkejäkin olisi saatu kosolti lisää.

Musiikki (*scientia musica*) oli osa keskiajan tiedettä ja yliopistoissa opiskeltavaa *quadrivium*-oppiainekokonaisuutta. Koska tieteellisen musiikin perustana olivat matemaattiset suhdeluvut sekä sävelmien luokittelu intervallien ja moodien mukaan, se oli lähempänä aritmetiikkaa, geometriaa ja astronomiaa kuin laulu- ja soitinmusiikkia. Luvussa esitetään myös muita kiinnostavia huomioita keskiajan musiikin erityislaatuudesta niin esittäjän kuin kuulijakunnankin näkökulmasta. Tapausanalyysi koskee Robert Ap Huw -käsikirjoitusta ja keskiajan Walesin harppumusiikkia.

Venäjänsä keskiajan sekä bysanttilaisen kulttuurin lähteiden myötä siirrytään lännestä itään, katolises-ta traditiosta Bysantin kirkon perinteeseen. Molemmat luvut ovat raskastekoisia, luettelonomaisia katsauksia lukuisiin lähteisiin.

Teoksen lopussa käsitellään latinalaista ja kyrillistä paleografi-aa, diplomatiikkaa, bysanttilaisen asiakirjan rakennetta sekä keskiaikaisia kieliä (latina, kreikka, muinaisranska, muinais- ja keskienglanti, keskialasaksa, muinaisruotsi ja muinaisvenäjä). Luvut ovat ansiokkaista katsauksia keskiajan kielten tutkimukseen.

Vaikka teos on jo tällaisenaan varsin massiivinen ja rajujakin rajuksia on ollut pakko tehdä, olisin kaivannut lyhyttä esitystä siitä, mitä tieteellä ylipäättään ymmärrettiin keskiajalla. Tällöin mm. astrologian, alkemian tai lääketieteen lähdäaineistot olisivat avanneet kiinnostavia tapausanalyysien aiheita. Samalla myös arabialaisen kulttuurin ja tieteen vaikutus eurooppalaisen kulttuurin kehitykseen keskiajalla olisi tullut käsitellyksi. Nyt siitä on tuskin mainintaakaan.

Tämänkaltaisen käsikirja olisi ansainnut selkeämmän taiton ja laadukkaamman (väri)kuvituksen, jotka tukisivat teoksen käyttöä nimenomaan käsi- ja oppikirjana. *Keskiajan avain* on joka tapauksessa erinomainen apuneuvo tutkimustaan aloittelevalle ja tutkimusnäkökulmaansa laajentavalle tutkijalle tai aihepiiristä kiinnostuneelle harrastelijalle. Se avaa monia ovia ja raottaa vielä useampia.

VIRPI MÄKINEN
DOS., HELSINKI

VERONIKA HOFFMANN
(HG.)

Die Gabe: Ein Urwort der
Theologie? Frankfurt:
Lembeck 2009. 207 s.

Lahjasta on tullut systemaattisen teologian uusi muotiteema. Asiaan on vaikuttanut aiheesta käyty laaja keskustelu sosiologiassa Maussista Godelieriin ja filosofiassa Senecasta Derridaan saakka. Teologit ovat tuki-tajunneet, että antamisen ja lahjan

tematiikka liittyy olennaisesti teologian keskeisiin käsitteisiin, jotka saattavat puhua ekonomisesta lahjasta (lunastus, uhri) tai täysin vapaasta lahjasta (kasteen lahja, pelastuksen lahja). Monet käsitteet, kuten anteeksianto, horjuvat näiden kahden lahjamuodon välillä, yleensä kallistuen lopulta vapaaseen lahjaan päin.

Esiteltävän teoksen kirjoittajat ovat etupäässä katolisia teologeja, mutta itse "alkusanan" (Urwort) tematiikka on peräisin luterilaiselta Oswald Bayerilta, joka niteessä myös esittää oman katsauksensa lahjan etiikkaan. Pohjoismaissa aihepiiriä viime aikoina harrastaneista monista luterilaisista teologeista mukana on Bo Holm, jonka väitöskirja *Gabe und Geben bei Luther* (de Gruyter, 2006) on viime vuosien merkittävimpiä Luther-tutkimuksia. Nyt Holm kirjoittaa iloisen vaihdon kielikuvasta vanhurskauttamisopin ilmauksena.

Toimittaja Veronika Hoffmann on perustanut lahjan teologiaa tutkivan työryhmän, jonka ahkeruuden hedelmiä tämäkin teos on. Monien katolilaisten kirjoittajien keskeisenä esikuvana näyttää olevan juutalainen filosofi Emanuel Levinas ja hänen protestanttinen kollegansa Paul Ricoeur, jotka ovat osallistuneet lahja-keskusteluun ehkä ennen muuta pitämällä esillä toisen ihmisen ehdottoman hyväksymis-tunnustamisen (Anerkennung, recognition) käsitettä. Näihin ideoihin liittyen Knut Wenzel kirjoittaa nyt arvioitavassa kirjassa erinomaisen kiinnostavasti myös anteeksiannosta lahjan eräänä monisäikeisenä erityismuotona.

Myös ekumeeniset tekstit ja niissä käytetty lahjan kieli tulevat kirjassa hyvin esille. Christine Büchner on omistanut aiheita käsittelevän artikkelinsa keskustelulle kirjastani *God and the Gift*, jossa suhtaudun parissa kohtaa hiukan happamasti katoliseen ja ekumeeniseen lahjojen vaihtamisen retoriikkaan pitäen sitä taktisena kielenkäyttönä, joka kätkee näkyvistä sen, ettei puhuja halua ottaa mitään vastaan vaan

pelkästään antaa toisille. Tällainen lahjoittaminen on tietenkin pikemmin missiota kuin ekumeniaa. Büchner ottaa haasteeni vakavasti ja pohtii syvempiä lahjojen antamisen ja vastaanottamisen mahdollisuuksia katolisessa teologiassa.

Jos oma kirjani on ensimmäinen johdatus lahjan mysteereihin, Hoffmannin kirja on syventävä jatkokurssi. Vielä laajemmin lahjan teologiasta kiinnostuneille voi suositella norjalaisen Jan-Olav Henriksenin uutta teosta *Desire, Gift, and Recognition* (Eerdmans, 2009). Osittain kriittinen arvioni Henriksenin teoksesta ilmestyi *Theologische Literaturzeitung* -lehdessä (Juli/August 2010). Sen esiin kaivava voi samasta lehdestä vilkaista myös Martti Nissisen ja Risto Uron *Sacred Marriages* -kirjan arvion, onhan juuri avioliitto eräs ekonomisen ja samalla vapaan lahjanvaihdon arkkityyppi.

RISTO SAARINEN
PROF., HELSINKI

HARTMUT LEHMANN

Säkularisierung: Der europäische Sonderweg in Sachen Religion. Wallstein: Göttingen. 2. erweiterte Aufl. 2007. 184 s.

Tutkimus sekularisaatiosta voisi tuskin olla ajankohtaisempi kuin tilanteessa, jossa noin 35 000 kirkon jäsentä on lyhyessä ajassa ilmoittanut eroavansa Suomen evankeliluterilaisesta kirkosta. Vaikka tästä kotimaisesta eroliikkeestä on liian aikaista esittää juuri minkäänlaisia pohdittuja arvioita, tutkimus eurooppalaisen sekularisaatio-prosessin luonteesta ja kehittymisestä tarjoaa kiinnostavan taustan ja tiiviin johdannon maallistumisen monisäikeiseen ja osin ristiriitaisen ilmiön tarkastelulle.

Teoksen kirjoittaja Hartmut Lehmann on monipuolinen ja kan-

sainvälisesti arvostettu tutkija. Hän opiskeli 1950-luvun puolivälissä Tübingenissä historiaa, germanistiikkaa, anglistiikkaa, valtio-oppia ja filosofiaa. Lehmann ei siis ole varsinaisesti teologi, mikä seikka ei juuri hänen teksteistään ilmene: niin luontevasti ja tottuneesti hän ulottaa analyysinsä myös teologiaan. Hänessä yhdistyvät erinomainen Saksan (kirkko)historian ja suvereeni Yhdysvaltojen olojen tuntemus. Vuonna 1936 syntynyt Hartmut Lehmann oli sodan jälkeen, 1950-luvun alussa vasta 16-vuotiaana vaihtopilaana New Yorkissa, mistä hänen uransa on sittemmin aikuisiällä jatkunut monien amerikkalaisten yliopistojen vierailevasta professorista (University of California / LA; University of Chicago; Emory University Atlanta; University of California / Berkeley) vierailevaan tutkijaan (Princeton, Harvard).

Lehmann toimi lyhyen aikaa 1980-luvun lopulla myös tuolloin perustetun Deutsche Historische Institutin johtajana Washingtonissa (D.C.), josta hän siirtyi Max Planck -instituutin johtajaksi Göttingeniin. Hän vaikutti lyhyen aikaa vierailevana professorina myös Canberrassa (National University of Australia). Saksassa hänet tunnetaan erityisesti Göttingenin ja Kielin yliopistojen kirkkohistorian oppituolien haltijana sekä pietismin sosiaalishistorian uranuurtajana, kriisikaikojen erityisesti absolutismin tutkijana, totalitarismin tuntijana sekä Max Weber -tutkijana, vain joitain piirteitä hänen mittavasta tieteellisestä urasta mainitakseni. Siirtyminen eläkkeelle professorin virasta Saksassa 2004 ei merkinnyt tieteellisen uran päätöstä vaan pikemmin lisäsi Lehmannin tieteellistä nälkää: hän palasi vierailevaksi professoriksi Atlantaan (Darmouth College) ja Berkleyyn. Nyt arvioitava teos on siis syntynyt sananmukaisesti kahdella mantereella.

Lehmannin tutkijaprofiiliin kuuluu harvinainen kyky liikkua sujuvasti ja uskottavasti eri aikakausissa ja tutkimuksen eri tasoilla. Tämän vuoksi hänen tutkimuksensa ovat

synteesejä laajoista historiallisista kehityskaarista, teräviä poliittisia analyyskejä ja oivaltavia kulttuurien tuntemuksen oppitunteja. Niitä on vaikea luokitella mihinkään yhteen kategoriaan. Kyse on yhtäältä sosiaalishistoriasta, toisaalta poliittisesta historiasta, samanaikaisesti sekä valtioiden että yksilöiden historiasta ja tämän empirian teologisesta ja filosofisesta arvioimisesta. Lehmannin tutkimuksissa yhdistyvät usein saksalainen käsitetehistoria ja filosofinen pikkutarkkuus amerikkalaiseen laajojen kaarien piirtämiseen. Tästä syystä Lehmann on sekä harvinainen että outo – joskin hyvin arvostettu – lintu sekä saksalaisessa että Atlantin-takaisessa historian-tutkimuksessa.

Toiseen painokseen ehtinyt *Säkularisierung* on vertaileva tutkimus. Kyse ei kuitenkaan ole yhtenäisestä monografiasta vaan 11 eri tilanteissa pidetystä esitelmästä tai artikkelista. Ennen julkaisemattomia niistä on kaksi. Yksi artikkeleista on ilmestynyt aikaisemmin englanniksi. Vanhin mukaan otettu artikkeli on vuodelta 1998, muut aikaisemmin julkaistut vuosilta 2000–2004. Artikkelikokoelmille ominaisella tavalla teoksessa on jonkin verran toistoa, mutta artikkelit muodostavat kuitenkin hyvän kokonaisuuden.

Nyt arvioitava tutkimus lähtee liikkeelle yksinkertaisesta, mutta ilmeisestä havainnosta. Yhdysvalloissa sekä monissa Aasian ja Afrikan sekä Latinalaisen Amerikan maissa uskonnolla on keskeinen rooli kasvatuksessa, taloudessa ja politiikassa. Sen sijaan Euroopassa uskonto on menettänyt nämä asemansa hyvin lyhyessä ajassa, vain noin reilun sukupolven aikana. Monille eurooppalaisille uskonnosta on tullut yksityisasiasia tai suhteellisen marginaalinen ilmiö heidän elämässään. Niinpä sekä uskonnolliset rituaalit että uskonnon keskeinen identiteettiä luova merkitys ovat Euroopassa monille menneisyyttä. Lehmann kysyykin, onko Eurooppa poikkeus vai läheneekö Eurooppa mahdollisesti jonkin ajanjakson jäl-